

A MAGYAR JOGI NYELV AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG KORÁBAN

(AZ ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR ADATANYAGA ALAPJÁN)

TAMÁSNE SZABÓ CSILLA

Az Erdélyi Fejedelemség jó másfél évszázados fennállása alatt nemcsak a viszonylagos önálló magyar államiség fenntartója volt, hanem a XVI–XVII. században nagyon fontos szerepet töltött be a magyar nyelv történetében is. Elsősorban azért, mert itt és ekkor válhatott a magyar először állami nyelvvé, amelyet már nemcsak a közélet legalsó szintjein, a helybeli közigazgatásban alkalmaztak, hanem a legmagasabb állami intézményekben is: az országos ügyek intézésében, az erdélyi országgyűléseken, az itt hozott határozatokból szerkesztett törvénykönyvekben is „hivatalos nyelv”-ként használták. Ebben a korszakban fejlődik ki a magyar nyelvnek egy közéleti (hivatali, törvénykezési, politikai) változata.

Ehhez a teljesség kedvéért azt is hozzá kell tennünk, hogy az Erdélyi Fejedelemség területén lévő száz városok közigazgatási nyelve mintegy természetesen német volt.

Ugyanakkor Magyarországon latin és német nyelven folyt a törvénykezés és közigazgatás. Kovács (1964: 7) írja, hogy a nemzeti nyelvű jogi terminológia hivatalos emancipációjára Magyarország területén 1840-ig kellett várni.

A magyar jogi terminológia természetesen a magyar jogrendszerrel párhuzamosan, egy időben alakult ki, széleskörű elismertségének kialakításában viszont vitathatatlanul Erdélynek jutott a vezető szerep. A magyar tudományos szakszókincs megteremtésének igénye a XVII. századtól, Szenczi Molnár Albert óta létezik. A korszak nagy nyelvtanírói, az erdélyi nyelvvelő mozgalom tagjai, különösen Geleji Katona István, elsődlegesnek tartották az új szavak alkotását. A különböző tudományágak magyar nyelven való művelésének megvalósítását szolgálta Apáczai Csere János is a Magyar Encyclopaedia és a Magyar logicska megjelentetésével, melyekben a legalapvetőbb tudományos szakszókincs magyar megfelelőit alkotta meg.

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár forrásai között az erdélyi írásbeliség olyan emlékei szerepelnek, amelyeknek zöme valamilyen módon kapcsolódik a jogi és közigazgatási nyelvhez. A levéltári anyagból elsősorban természetesen azon helységekből származó források jöhetnek számításba, ahol a közigazgatás nyelve magyar volt a fejedelemség korában (pl. Dés, Kolozsvár, Torockó). A Szótörténeti tár tartalmazza az Erdélyi Fejedelemség törvénykönyveit a XVII. század derekáról, ezek a *Compillatae Constitutiones Regni Transylvaniae* (1671) és az *Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae* (1677). Más nyomtatott források is tartalmazhatnak az e témában kutató számára felhasználható adatokat, hiszen Teleki Mihály levelezésében például hivatali és magánjellegű levelek keverednek. Ugyanígy nem hagyható figyelmen kívül Borsos Tamás naplója sem.

Bízás állíthatjuk tehát, hogy az erdélyi törvénykezésről és közigazgatásról majdnem teljes eligazítást nyerhetünk a Szótörténeti tár olvasása során. Az adatanyag

gondos tanulmányozásával pedig erről az igen széles, átfogó területről igen pontos nyelvi képet is rajzolhatunk.

Már a XVI–XVII. században is sok jogi műszó megtalálható a magyarban, de a szakszókincs tovább alakult. A változások a nyelvnek ezen a területén is megmutatkoznak. Egyrészt találni mára már teljes egészében, vagy jelentésükben elavult kifejezéseket, olyan szavakat, amelyek másokkal helyettesítődtek az évszázadok során. Másrészt a magyar szavak, valamint a nyelvbe már betagozódott jövevényszavak (elsősorban szláv eredetűek) mellett számtalan latin szó meglétét is regisztrálhatjuk. Ezek a latin szavak pontosan a nyelvnek erre a rétegére jellemzőek, különösen az írott változatban terjedtek el. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy a latin szavak tömege nemcsak a hivatali nyelvben jelent meg, hanem a művelt magyar írástudók írásaiban (magánlevelekben, elmélkedésekben, önéletírásokban) is, nagymértékű terjedése természetesen összefügg ezek latinos műveltségével. A latinból kölcsönzött szavak formailag valamelyest alkalmazkodtak a magyar nyelvhez, de a korszakra jellemző módon számtalan olyan nyelvi szerkezet, formula alkalmazását is indukálták, amely nyelvünknek nem sajátja. Mivel a szótár szerkesztési elvei között szerepel a képzős szavak önálló címszóvá emelése, egyszerűen kideríthető ennek a szókincsrétegnek a jelenléte. Nagyon nagy számú műveltető, de főleg szenvedő képzős latin igével találkozunk. Ezeknek a szavaknak a zöme az *-l* honosító képzővel került a nyelvbe. A későbbiekben a nyelvújítás fontos lépcsőt jelent ezen a téren is, hiszen rengeteg új szó kap helyet ebben a nyelvi rétegben.

A korszak jogi szaknyelvében találni olyan szavakat, amelyek az élő nyelvből kerültek át a törvénykezés nyelvébe, többnyire jelentésszűküléssel. Egyébként a kor általános divatja szerint az Erdélyi Fejedelemség diplomáciai-politikai nyelvhasználatát sűrűn átszőtték a szó- és töisméltések, szinonimapárok, ellentétes jelentésű szópárok, ikerszók, halmozások és részletezések, valószínűleg azért, mert funkcionálisan is alkalmasak voltak a dolgok részletező, többoldalú megvilágítására (B. Gergely 2001). Ilyen szinonimapárokból alakult szerkezet pl. a *hány-vet*, *szedés-vevés*, *húz-von*. Ugyanakkor a Szótörténeti tárban olyan tájnyelvi szó is fellelhető, amely az Erdélyi Fejedelemség korában fontos jogi/közigazgatási terminusnak számított.

A Szótörténeti tár nagyon gazdag példaanyagot tartalmaz tehát a jogi nyelvre vonatkozóan, itt mindössze néhányat sorakoztathatok fel belőle. Példáimat úgy igyekeztem kiválogatni, hogy minél változatosabbak legyenek, bemutatva a jogi nyelvet alkotó szókincs minél szélesebb rétegét.

I. *-l* képzős latin szavak:

ABROGÁL ‘eltöröl’ 1602: Eo kgmek azert egy voxal tellyessege ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st ... mindazatal az priuata sepultrat nem *Abrogaliak* [Kv; TanJk I/1. 408].

ATTESZTÁL ‘tanúskodik’ 1676: Nemzetes Szodorai Uram *attestal* hūti szerint Czelnai Miklos nevű jobbagyia mellett, hogy az melly Aszszonyi állat hūtetlenül tölle ell szökött uolt ... attul Papok szekin diuortialtatot [SzJk 130].

CITÁL ‘(perbe/törvénybe) hív/szólít’ 1599: az mely marhat en theölle(m) kewanz, azt te ... mas embernek attad wolt, es aztis ide *citaltad*, vgia(n) ezen marhaerth [UszT 15/187].

A *cítal* egyébként máig megőrizte hasonló jelentését: ‘vkit vhova rendel, (meg)idéz’ (ÉKsz).

DECIDÁL ‘(minden jogtól) elesik, (az ügyet mindenestül) elveszíti’ 1592: Si Juris azt mo(n)dom hogy az engedetlenséget melliet az vrunk para(n)cziolattiahoz mutattal in nota Infidelitatis vagy, et ab omni causa *decidaltal* [UszT].

Későbbi jelentés a ‘megítél’ 1753: Az Mlgs Ur Gyekébül ... Nékem írot levelet mai Napon nagy kötölösseggel vettem mellyb(en) méltoztatik tudakozodni, hogy a’ Nemes vár megye minémű képpen *decidalta* Déda, és Füleháza^a kősztt való Controversiát, és veszekedést, s verekedést [Abafája MT; Ks Jos. Huszár gr. Kornis Antalhoz; csak az aláírás sk. – ^aMindkettő MT-ben].

II. Természetesen nemcsak *-l* végű latin eredetű szavak vannak jelen nagy számban a Szótörténeti tárbán:

ADVERZÁRIUS ‘peres fél’ 1586: Buday Tamas vram vallia ... Mikor en pert inditottam volna Zechy Istuan ellen, meg fogadam Igyarto Gergyet procatornak eo ellene... De Zechy Istwan Igyarto Georgyeot az zek zinin melleye zolíta ... Es ezenkeppen az teorweny vethe el melleollem az en *Aduersariūsom* mellé Igyarto Georgyeot [Kv; TJK IV/1. 583].

Itt jegyezném meg, hogy megfigyelhető az is, hogy egyes jelentésekre a korszak nyelvének két szava is volt, a latin szó mellett jelen volt a magyar megfelelő is, igaz – esetünkben – szókapcsolatban:

PERES FÉL 1586: Pechy Jstwan ... wallja ... hog Nagiob szwksegemnek Jdeyen el alla Melleole(m) Jgarto Georg Hyzem hog’ az *peres feleknek* Baratsagokert wag’ Adomanyiokert alla El Melleole(m) [Kv; TJK IV/1. 584a].

AKCIÓN ‘(felperesi) kereset’ 1592: En az mint az En *Actiombol* Constal, Nem kerestelek teged occupatoria [UszT].

A latin szavak természetesen XVII. századon túl is élnek, jórészüket a szókincs aktív tagja marad a nyelvújításig. Sőt, ezek a jövevényszavak egyre inkább beépülnek a szókincsbe azáltal, hogy olyan deverbális igeképzőkkel is megjelenik az alapszó, amely árnyaltabb kifejezőmódot tesz lehetővé, és egyre inkább betagozza az idegen hangzású szót a magyar nyelv szókincsébe. Ezt a jelenséget megfigyelhetjük az *akció* szó esetében is. A XVIII. században mint jogi szakszó, újabb jelentéssel gazdagodik: ‘ügy’ 1757: kérők mindenik felet, hogy *Actiojok(na)k* meg vizsgálása után kimondando Deliberatumokon mind két részrol acquiescálnak (!), és mostani Controversiajokot legottan Sopialjak, s erre adjanak kezét [Torockó; NyIrK XII, 113]. A múlt idejű melléknévi igenév képzője járul hozzá az *akcionált* derivátumban (pl.: ‘a keresetben szereplő, a kereset tárgyát képező, a keresetbe foglalt’ 1805: Kivánnya a Felperes Báro Ur eo excelentiaja, hogy ... az *actionalt* helyyek cum paena (!) morositatis a Fellperes Báro Ur eo excelentiájának ki itiltessenek [Szászrégen; Born. G. XVIII. 2 Part. törvényszék jk]), vagy műveltető képző az *akcionáltat* (‘kereset alá vonat’ 1803: (a lólopással vádolt cigány) se Kolosvárról, se másunnan mind ez ideig-is semmi Szavatyt elő nem állitván, s magát a’ Lo eránt nem legitimálhatván, Rabokat Itelő Törvény Székünk előtt *actionaltattuk* [K; KLt 13]), illetve passzív intranszitiv képző az *akcionáltatik* származékban (‘kereset alá vonatik’ 1774: a miota az Utrizalt Malom *actionáltatott* az ota a Vám nélkült való őrlés Cessált [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]).

AKTOR ‘felperes’ 1584: Mierthogj ez dologba(n) Teoruenj leon kiuel az *Actor* meg ne(m) elegendue(n) apellala, az apellatiot esmet remitalni akaria [Mv; Bál. 80].

Az *aktoral* párhuzamosan használják a magyar megfelelőt is, a *felperes*-t: ‘keresetet indító fél’ 1569/1577: My az két fel feleletit Ertwen, Itileok hogy az *fel peresek* Bizonsaginak kel bekeln az eo feleletek zerint [Dés/Mv; SLt XY. 24].

ARTIKULUS 1. ‘országgyűlési végzés’ 1571: Megh Ertettek eo k. az Zaz vrain varosul Az *Articlusokat* mellyet vegezet az orzagh. az vasarhely gywlesben az Myes nepeknek feleole [Kv; TanJk V/3. 32b]. | 2. ‘(céh)szabályzat’ 1665: Hogy ha pedig a’ Társaságban uj Legény bé lépik, két hét mulva néki *Articulus* olvastassék [Kv; AsztCart. 14].

Az *artikulus* az ÉKsz-ben is jelen van mint régi jogi terminus, ‘törvénycikk’ jelentéssel.

PERCEPTOR ‘adószedő, pénzbeszedő’ vagy ‘pénztáros’ 1650: miolta magam voltam Torma Uram Biraja az adott maga(m) szette, fel az Torma Uram reszeröl s magam vettem be Deésre az *Perceptor* kezébe [Mikeháza SzD; Ks 42. 42].

A *perceptornak* gazdag szócsaládja alakult ki: *perceptorális* ‘adószedéssel kapcsolatos’, *perceptorátus* ‘adószedő hivatal’, *perceptor* ‘adószedővel kapcsolatos’, *perceptorné* ‘az adószedő felesége’, *perceptorság* 1. ‘adószedői tisztség’, 2. ‘vki adószedői tisztségének ideje’, *perceptorságbeli*, *perceptorsági* ‘adószedői tisztséggel kapcsolatos’.

PERCIPIÁLÁS ‘(jövedelem) felszedése’ 1671: Hogy az Ország jövedelmének *percipiálására*, az Orzágnak Fő rendeiből lévő Thesaurarius rendeltessék ő Nagától és az Orzágtól, ki-is az Ország mindenféle jövedelmének Erogálásában mitsoda modalitást kövessen, ugyan most ő Naga az egész Tanács tetszéséből deliberallyom felölle [CC 10].

Természetesen az alapszó is szerepel a SzT.-ban: *percipiál* 1. ‘(adót/jövedelmet) felszed/behajt’, 2. ‘(természetbeni járandóságot) begyűjt/szed’, 3. ‘megkap, kézhez vesz’, 4. ‘vmiből nyer/kap vmit’, 5. ‘megszerkeszt’ jelentésekkel.

A szócsaládnak más tagjai is fellelhetők, pl.: *percipiálandó*, *percipiálás*, *percipiálhat*, *percipiált*, *percipiáltat*, *percipiáltathatik*, *percipiáltatik*.

A *percipiálás* magyar megfelelője, az *adószedés* is megtalálható a szótárban:

ADÓFELSZEDÉS ‘adószedés’ 1571: Vegeztek azt eo K. varoswl Az *ado fely zesdesnek* Modiarol hogj Minden Tyzedes az eo Tyzede alat valo nepnek hirre tegye hogy ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh zeret tegie es megh adya, Mert addegh Megh nem adya, Negedyken az adon Iaro polgar vrain Megh fogyak es vgis meg veszyk, Erre eo kegek varoswl Tellyes hatalmot adnak [Kv; TanJk V/3. 36a].

PRÓKÁTOR, PROKURÁTOR ‘szószóló’ 1671: Az Fejedelem ... senki periben magát ne elegyitse, se írása sem *Prokatoroknak* avagy más rendbélieknek valo parancsolatok által [CC 21]. 1677: A’ Mely Jobbagyok ... Földes Uroknak földökről, és nevek alol elmentenek ... a’ praetendens Vármegyéken Szolga-Biro által kéresse-fel a’ jobbágyot ... és hogy ha a’ Possessor meg nem adgya, kinek földén lakot a’ meg-kérésnek idejéig ... citaltassék a’ Vármegye Székire ... és ott mind két fél magok, vagy *Procuratorok* által compareállyanak, minden bizonyosagockal edgyüt [AC 191].

Jelentése mára elavult, az ÉKsz. „rég” jelzése mellett ott áll a „néha pejoratív” jelző is, hiszen manapság inkább a *fogadatlan prókátor* ‘kéretlen szószóló’ szókapcsolatban él.

III. Szláv jövevényszavak:

PATVAR: A magyarba mint jogi kifejezés leginkább a szerb-horvátból kerülhetett át. A SzT.-ban három jelentéssel szerepel, ezek közül a harmadik, indulatszóként szitokszóként máig is élő. Hogy a XVI–XVII. században mennyire élő volt a szó, a vele alkotott nagy számú szókapcsolat is jelzi. A jogi vonatkozású jelentéseit az ÉKsz. elavultként tartja nyilván ('perpatvar'). **1.** 'álnok/csalárd okkal/megalapozatlanul indított per', **2.** 'perlekedés', **3.** szitk (enyhe) a patvarba! kb. 'a csudába'!:

A *patvar* főnévnek több összetétele, származéka is van: *patvardénár* 'patvarkodásért fizetett büntetés', *patvarkodás* **1.** 'megalapozatlan vádaskodás, rágalmozás', **2.** 'veszekedés, perlekedés' *patvaros*; **I. mn** **1.** 'peres, perrel kapcsolatos', **2.** 'megalapozatlanul, álnok/csalárd okkal pereskedő', **3.** 'patvarkodásnak helyt adó', **II. fn** 'álnok/csalárd okkal, megalapozatlanul pereskedő személy', *patvarosul* 'álnokul, csalárdul, megalapozatlan jogcímen'.

PER: A TESz szerint a szócsalád alapja, a *perel* ige is szláv, közelebből dél-szláv eredetű. Általános jelentése a 'civakodik, veszekedik'. Jogi műszóként feltehetőleg a szerb-horvátból kerülhetett a magyarba. A *per* magyar elvonás a *perel* igéből. Meglétére adatok már a XIV. századból vannak. A *per* az ÉKsz. szerint megtartotta mindkét fő jelentését ('jogi eljárás', valamint 'vita, perlekedés') mindmáig. Ehhez hozzá kell azonban tennünk, hogy a *perel* ~ *pöröl* között a mai köznyelvben szóhasadás történt, a *perel* főként jogi műszóként él, a *pöröl* pedig főként 'civakodik, veszekedik' jelentésben használatos. A SzT.-ban előforduló jelentések a következők:

1. A 'jogi eljárás' jelentés gazdagon adatolt, adalékok 1553 és 1817 közötti periródszról lelhetők fel a Tárban, Kolozsvár, Dés, Udvarhelyszék törvénykezési jegyzőkönyveiből, a Dobolyi család leveleiből például, hogy csak néhányat említsünk; **2.** 'a per lefolytatása, tárgyalás', szintén igen gazdagon adatolható. Akárcsak az első jelentés esetében, az adalékok időbelisége túlmutat az Erdélyi Fejedelemség korán, 1570 és 1834 közötti adatokat tartalmaz a Szótörténeti tár; **3.** 'vita, perpatvar, nézeteltérés'; **4.** 'vita, megbeszélés'.

A perek fajtáira vonatkozóan több szókapcsolatot is felsorolhatunk, pl. *hosszas/hosszú per* 'processus longae litis' (Dósa 1861: 69), *városi per* 'a város törvényszékén folyó per'.

A *per* főnév, mint már említettük, a *perel* igéből jött létre elvonással. Az ige öt jelentéssel szerepel az Erdélyi Fejedelemség korának adatai között: **1.** 'pert folytat, pereskedik', **2.** ts '(be)perel/perbe fog vkit/vmely közösséget', **3.** ts 'per tárgyává tesz vmit', **4.** 'perrel elnyer', **5.** 'veszekedik, vitatkozik'.

(A *patvarra* és *perre* vonatkozóan adatokkal együtt l. bővebben T. Szabó 2004: 100–4).

IV. Ismeretlen eredetű alapszóból:

SZOKÁS: Dósa (1861: 20) szerint a szokás „törvényerejűvé a népnek hallgatag jóváhagyása vagy ellen nem mondással tanusított beleegyezés által válik: a szokás közlött fogalmának értelmében azon szabályt lehet szokásnak nevezni, melynek törvény gyanánt használatbani megegyezését az országgyűlés elnézés, vagyis ellennemmondás által tanusította”.

A SzT-ban a *szokásnak* két jogi vonatkozású jelentése van:

1. 'jogszokás, szokásjogban gyökerező joggyakorlat' 1568: kerem... hogy keged Myngyarasth boczassa althai eoket^a hozzank es az eo fyzetesek Naprol Napra Mynt

annak *zokasa* meg lezen [Almás^b; BesztLt 67. – ^aA bányászokat. ^bValószínűleg Nagy-almás (H)].

2. ‘szokásjog, jogforrássá vált közösségi cselekvésmód’ 1671: Ez hazának eleitől fogván valo *szokása* volt az Libera Electio, melyre nézve az Választando Fejedelmeknek... Conditioikat-is szoktak praescribálni [CC 5].

Az ÉKsz-ben is szerepel, de csak a *szokásjog* összetétel jelentéseként: ‘vmely közösség életét szabályozó, jogforrássá vált (íratlan) szabályok, összessége’.

V. Szinonimapárok:

A kiszípolozás, zsarolás, népnýúzás érzékeltetésére törvényszövegbe is beke-rült a HÚZ-VON szinonimapár ‘szípoloz, zsarol’ 1671: ha afféle Dézmások talál-tatnának, kik a’ szegénységen szolgástol, lovastol élődnének, annál inkább ha kik a’ szegénység lován vadásznának, madarásznának, vagy őket *huznák vonnák* panaszt tévén ... a’ Director az Articularis poenát exequaltassa, az ilyen Dézmásoknak minden-fele javokból, mellynek fele a’ meg-bántodott feleké, fele pedig az Directoré légyen az executorokkal edgyütt [CC 26].

HÁNY-VET ‘hangoztat’ 1581: Ha penigh valamy zabatlansagot Akarnak reank zalytany, azaz hogy Az adossagbol az orzag kozybe Akarnanak Rony arra semmy keppe(n) ne mennyenek, es ne engeggienek hanem Regy zabadsaginkat kybe ekedig minde(n) fejedelmek megh tartottak *hannyak vessek* es az varasnak nagy sok terhe vysszeleset es koltseget [Kv; TanJk V/3. 245a].

VI. Összetétellel alkotott új szó a SZOLGABÍRÓ: A TESz. szerint a *szolga* előtag arra utal, hogy e tisztségviselő eredetileg a királyi szolgák, majd az ezekből lett köznemesség ügyeiben bíraskodott.

A Szótörténeti tárban két jelentéssel szerepel, valamint számos szókapcsolatot is találunk. Ezek a szolgabírói-hivatal viselésével kapcsolatosak.

1. ‘a nemesi vármegye hatalmának képviselője egy-egy járás területén (főleg igazságszolgáltatási, eljárási ügyekben)’ 1568: My Bartakowyth Janos Zamosfalwarol, Gyroty Janos Zoporwl, Zathmary Balas vice ispan es Ispan gaspar Zenthkiralrol, *Zolgabiro* es Janos Deak Coloswarmege Notariussa [M.valkó K; KP].

hites szolgabíró ‘esküdt, esküt tett szolgabíró’ 1569: Nag pal Rathony Crazna waar Megyenek *hwtós zolga byraya* [BálLt 78].

ordinárius szolgabíró ‘rendszerinti/rendes szolgabíró’ 1728: Karasznai Borbély Mihály Nemes Kraszna V(á)r(me)gyének edgyik *Ordinar(ius)* és Hutes *Szolgabirája* m pr [Kraszna; WassLt].

processzuális szolgabíró ‘járási/járásbeli szolgabíró’ 1782: *Processualis szolga Biro* Vram, és adjunctus Regius Társa Tktes Palatkai László Vr(am) jelen létekben s általlak meg betsültetvén a’ kárr... ā mellyet a’ Marhákkal le étettek... Tizen két Szekér Szénára Valo [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 31 Vakár Andrej (28) zs vall.].

2. ‘(rendszerint vármegyei alárendeltségű) városban a vármegyei szolgabíró te-endőit ellátó tisztségviselő’ 1693: Micsoda jussal küldött Hadnagy Uram es a’ N. Tanács *szolga-birakat* Bls Praedikatorunk, s Professorunk házaira, nem lévén eő Kglmeknek semmi jurisdictioja a’ mi Ecclesiasticusinknak sem házánn, sem személlýénn [Kv; SRE 9].

hites szolgabíró ‘(városi) esküdt, esküt tett szolgabíró’ 1667: Mi Fejer Vármegyeben Nagy Enyeden lako Szeoczi Georgy Deak es Hunyadi Ferencz, mind

ketten Nemes személyek, Nemes Nagy Enyed varossának *hűtős Szolga biray* [Kv; RDL I. 148g].

városi szolgabíró/város szolgabírója 1726: En ithon nem voltam mikor az Majoromból Egy Pálista embert Hadnagy Uram az *Város szolgabírája* által ki hajtattott [Ne; Ks 92].

Az ÉKsz.-ben mint történettudományhoz köthető szóként találjuk, jelentése: **1.** *Államig* 'A főszolgabíró helyettese', **2.** 'A megyei nemességnek bírósági és igazgatási hatáskörű választott bírója'.

Természetesen a társadalmi változások ez esetben is megmutatkoznak nyelvi szinten is, a szolgabíró szerepének megszűntével maga a szó is elavul.

VII. Tájnylevi szó:

DÜLLŐ: a *dül* származéka (főnevesült melléknévi igenév). A *dullani* jelentése 'büntetés fejében lefoglalni', *dullatni* 'megbírságot, végrehajtani', másodlagos fejlemények a *dulló* főnév jelentésbeli hatására. Elavulóban levő székelyföldi és dunántúli nyelvjárási szó.

A SzT.-ban főnévként két jelentéssel szerepel:

1. 'adóbehajtó/szedő' 1590: az dúloknak megh haboritasokert Gothart Balast hagia az szek 24 Ghiran [UszT]. 1604: magha elegge mo(n)da hogy megh fizetik valami kart tettek, de ne(m) ada kj ozton vgj vitték el az *dúlok* [UszT 18/9 „Stephanus Theorek de Maros Vásár hely nunc in Vduarhelj habitans” vall.].

2. 'szolgabíró' 1826 k.: Dullok eskü formája. Én n. n. esküszöm az egy igaz élő Istenre: hogy én ezen nemes Udvarhelyszékben a' t. t. Járásbéli *Dullói* hivatalomat, melyre à nemes szék rendeitől választattam, és rendeltetem hiven és igazán folytatam [UszLt III/48].

A szó 'szolgabíró' jelentésben csak az egykori székely székek közigazgatási tisztségeként jelentkezik.

Származékai, összetételei is találhatók a SzT.-ban, mint pl.: *dúlói, dúló-komisszárius, dúlóság*.

Az ÉrtSz.-ban a *dulló* (tört, táj, elav) a következő két jelentéssel szerepel **1.** '<A régi székely székekben a múlt század második harmadáig> szolgabírói hatáskörrel felruházott tisztviseelő', **2.** '(ritk) Adóbehajtó hajdú'. Az ÉKsz.-ben már csak 'pusztít, rombol' jelentéssel találkozni.

* * *

A fejedelemségkori jogi szókincset vizsgálva megállapíthatjuk, hogy rendkívül gazdag, több rétegből álló, összetett szaknyelvvé állunk szemben. A szak kifejezések változását figyelemmel kísérve, a következő megállapításokat tehetjük:

1. A szókincs egy része máig fennmaradt (*per*).
2. A szó fennmaradt, de a jelentés beszűkült (*patvar*).
3. Egyes szavaknak megváltozott a jelentése, kihullottak a jogi szakszókincsből, elavultak (*prókátor*).
4. Tájnylevi szavak jelenléte, amelyek a későbbiekben kihullottak, helyüket más szó vette át (*dulló*).
5. A latin szavak nagyobbik részét szintén magyarították, néhányuk azonban máig megőrződött (*artikulus, citál*), természetesen jelentésük ezeknek némileg változott.

zott, szűkült, vagy éppen bővült, a társadalmi, gazdasági, politikai változásoknak megfelelően.

6. Számos kifejezés magyarul él a kor nyelvében (*peres fél, felperes*), sokszor a latinnal párhuzamosan.

7. Összetétellel alkotott új lexémák megjelenése, amelyek aztán esetleg elavulnak a társadalmi változások következtében (*szolgabíró*).

8. Mivel a szakterminológiák sajátja az egy jelentésre való törekvés, a specializáció, a szinonimapárok, amelyek a XVI–XVII. században szaknyelvi szinten is használatosak voltak, kikerültek a jogi és közéleti nyelvből, s a beszélt nyelv szintjén éltek tovább.

HIVATKOZÁSOK

- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*, 1966–1984, Budapest, Akadémiai.
- Benő Attila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna – Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária – Ördög-Gyárfás Eszter 2004: *Magyar-román közigazgatási szótár*, Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Benkő Loránd szerk. 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*, Budapest, Akadémiai.
- Berlász Jenő 1974: *Közüintézményeink a XVI–XVIII. században* in *Régi könyvek és kéziratok*, Budapest, Népművelési propaganda iroda – Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és módszertani központ, 155–210.
- Dósa Elek 1861: *Erdélyhoni jogtudomány I–III*, Kolozsvár, Nyomatott az ev. ref. főtanoda betűivel.
- Ember Győző 1946: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*, Budapest, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet.
- B. Gergely Piroska 2001: Az erdélyi fejedelemség diplomáciai nyelvéből, *Folia Uralica Debrecenensis* **8**, 163–81.
- B. Gergely Piroska 2003: A jelentésváltozások szerepe az erdélyi fejedelemség közéleti nyelvében, in Büky László – Forgács Tamás szerk.: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei III: Magyar és finnugor jelentéstörténet*, Szeged, 47–56.
- Kádár József – Tagányi Károly – Réthy László – Pokoly József 1900–1905: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája, I–VII*, Dész.
- Kovács Ferenc 1964: *A XVI. századi jogi nyelvről*, Budapest, Akadémiai.
- Kovács Mária 2003: A jogi nyelv és a nyelvújítás, *Magyar Nyelvjárások* **41**, 367–370.
- Pusztai Ferenc főszerk. 2003: *Magyar értelmező kéziszótár*, második, átdolgozott kiadás, Budapest, Akadémiai.
- Szabó T. Attila 1955: Hivatalos, *Magyar Nyelv* **51**, 232.
- Szabó T. Attila – Vámszer Márta – Kósa Ferenc 1975–2005: *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–XII*, Budapest – Kolozsvár, Kriterion – Akadémiai Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- T. Szabó Csilla 2004: Az Erdélyi Fejedelemség korának jogi nyelve (az Erdélyi magyar szótörténeti tár adatanyaga alapján), *Erdélyi Múzeum* **66/3–4**, 98–106.